

Detail 07

Fenomenale doos

De fenomenologie is een filosofische stroming die ontstond tegen het einde van de negentiende eeuw. Ze probeert de fenomenen om ons heen te beschrijven zoals ze voor ons verschijnen, zonder enige vooronderstelling. Daarbij worden niet alleen zichtbare en de herkenbare elementen verwoord, maar ook aspecten die niet direct zichtbaar zijn. Een mooi voorbeeld van een fenomenologische beschrijving kun je lezen in een essay van George Simmel over de brug en de deur. Hij beschrijft hierin de impact van een deur op een ruimte: "...de deur laat op een besliste manier zien hoe scheiden en verbinden twee kanten van dezelfde medaille zijn. Juist omdat een deur ook kan worden geopend, levert het sluiten ervan een sterk gevoel van bescherming op tegen alles wat zich buiten deze ruimte bevindt. Dit gevoel is sterker dan bij een opgebouwde muur. De laatste is immers stom, maar de deur spreekt tot ons." Kortom, de scheiding die de deur maakt, benadrukt tegelijkertijd de verbinding die de deur als fenomeen in zich heeft.

Deze fenomenologische manier van het beschrijven van objecten is wellicht vaag, maar het is een prettige manier om anders naar de dingen om ons heen te kijken. Maurice Merleau-Ponty, een van de grondleggers van de fenomenologische waarneming, onderscheidt twee manieren van kijken: het zien en het ervaren. We zien bijvoorbeeld een gebouw: de gevel, de ramen en kolommen. Zo zien we ook een kerk, want we zien een groot gebouw met een toren en een kruis. We ervaren echter: ruimte, licht, beweging, materiaal of ritme. Daarmee wil Merleau-Ponty zeggen: wat je ziet is een image, een bekend beeld, maar wat je ervaart is een veel complexere wereld die wordt bepaald door bijvoorbeeld tactiliteit, geur en ruimte.

De moderne kunst legt deze ambiguïteit in de waarneming mooi bloot. Door het oude bekende beeld in het schilderij weg te laten, blijft enkel de ervaring van de fenomenen over. Kijkend naar de 'Cathedra' van Barnett Newman kun je dezelfde landschappelijke ervaring hebben als bij 'Het laantje van Middelharnis' van Meindert Hobbema. Dat is natuurlijk

een geniale ontdekking. Je hoeft geen vaas te schilderen om een vaas te zien. Het gaat om de ervaring.

Hoe zit dat in de architectuur? Dat probeerde ik tijdens mijn afstudeerscriptie te onderzoeken, al weer wat jaartjes geleden aan de TU Delft. Ik had hiervoor drie gebouwen uitgezocht, beter gezegd, drie 'dozen'. De doosvorm leek me een uitermate geschikt bouwtype voor de fenomenologische beschrijving. Immers, de doos toont niet het standaard beeld van een gebouw, het verraaft geen achterliggende wereld middels de gebruikelijke tekens. De doos laat het over aan de waarnemer wat de ervaring zal zijn.

De drie dozen waren: het klooster La Tourette van Le Corbusier, de Kunsthal van Koolhaas en de Thermen in Vals van Zumthor. Daar is van alles over te zeggen, maar uiteindelijk kwam ik uit op de volgende noties:

- Zumthors gebouw is als een uitgeslepen rotsblok. Er is geen enkel verschil tussen binnen en buiten, de doos is door en door solide. Schudden zal geen invloed hebben.
- Koolhaas' doos is een verrassingsdoos, waarvan de gevel de verpakking is. Binnen wacht een wereld van ervaringen. Schudden kan prima, het gaat om de intrigerende reeks van ervaringen.
- Le Corbusiers klooster toont een zorgvuldig en serieus vormgegeven geometrie. Niet schudden, want dan verwoest je die!

Wat moet je ermee en wat heeft dat met het detail te maken? Wat je ermee moet weet ik niet, maar wel dat het alles met het detail heeft te maken. Kijk bijvoorbeeld naar de hoeken van deze gebouwen. De Kunsthal toont de hoek achteloos. Bitumen komt aan op travertin. Alsof hier twee materialen toevallig samenkomen. Het had ook anders kunnen zijn, het is maar een verpakking. De Thermen van Zumthor daarentegen toont een hoek 'solid as a rock'. Deze hoek is uit steen geslepen, en klopt met de rest van het gebouw.

De fenomenologie laat ons anders kijken en dat is de moeite waard. Dat zouden we vaker kunnen doen.

Marjolein van Eig

